

UO'K: 378.1

**INFORMATSION VA ANALITIK KOMPETENTLIKNI INTEGRATSIYALASH ASOSIDA
RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI****ВАЖНОСТЬ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ****THE IMPORTANCE OF DEVELOPING INFORMATION AND ANALYTICAL
COMPETENCE THROUGH INTEGRATION****Adashev Ilhomjon**

Farg'ona davlat universiteti

Annotatsiya

Mazkur maqolada hozirgi jamiyatda telekommunikatsiyaning rivojlanishi natijasida axborotlarni tez va ishonchli tarzda qabul qilish murakkablashib borishi natijasida zarur axborotni yetkazishda uning ishonchligi, yetkazuvchidan o'ziga xos kompetentlikni talab etayotganligi masalalari tahlili etilgan. Shuningdek, pedagoglarda informatsion va analitik kompetentlikni integratsiyalash, ularni o'zaro aloqadorlikda rivojlantirish vazifalari dolzarblik kasb etib bormoyotganligi tushuntirilgan. Ayni paytda esa axborotlarni chuqur analitik tahlil qila oladigan, axborotlarni saralay oladigan va ishonchli manbalarni ajrata oladigan kadrlarga bo'lgan ehtiyojni yuzaga kelayotganligi masalalari ham ko'rib chiqilgan.

Аннотация

В данной статье рассматриваются сложности, возникающие в результате быстрого и надежного получения информации в связи с развитием телекоммуникаций в современном обществе. Анализируются вопросы, касающиеся надежности передачи информации и уникальных компетенций, требуемых от поставщика информации. Также объясняется актуальность интеграции информационной и аналитической компетентности среди педагогов и необходимость развивать эти компетенции в взаимосвязанном контексте. В статье также рассматривается растущая потребность в специалистах, способных проводить глубокий аналитический анализ информации, фильтровать данные и различать надежные источники.

Abstract

This article discusses the complexities arising from the rapid and reliable acquisition of information due to the development of telecommunications in modern society. It analyzes the issues related to the reliability of information delivery and the unique competencies required from the information provider. Additionally, it explains the relevance of integrating information and analytical competence among educators and the need to develop these competencies in an interconnected manner. The article also addresses the growing demand for professionals who can conduct in-depth analytical assessments of information, filter data, and distinguish reliable sources.

Kalit so'zlar: Shaxs, jamiyat, media, raqamli texnologiyalar, axborot kommunikatsion tizimlar, televideniye, radio, kinematograf, ommaviy nashrlar, kompyuter axborot tizimlari.

Ключевые слова: Личность, общество, медиа, цифровые технологии, информационно-коммуникационные системы, телевидение, радио, кинематография, массовые публикации, компьютерные информационные системы.

Key words: Individual, society, media, digital technologies, information communication systems, television, radio, cinematography, mass publications, computer information systems.

KIRISH

Jahonda media axborotlar shu qadar ommalashib kettiki, xatto ulardan ta'lim jarayonida ham uzluksiz foydalanish yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, yangi asrning dastlabki yillaridan boshlab, informatsion texnologilar va media vositalarning jadal rivojlanishi natijasida ularni ta'lim jarayoniga ham kirib kelishiga sabab bo'ldi. Ta'lim olishning an'anaviy shakli bilan bir qatorda media vositalardan foydalanish ommalasha boshladi. Xalqaro ta'lim maydonida an'anaviy ta'limdan farqli ravishda media ta'lim (televideniye, radio, kinematograf, ommaviy nashrlar, kompyuter axborot tizimlari) tushunchasi keng ishlatilmoqda [8]. Media ta'lim elektron darsliklardan to masofali ta'limgacha, bulutli texnologiyalar, ommaviy ochiq onlayn kurslarigacha bo'lgan taraqqiyot ta'lim shakllarini takomillashtirishga zamin yaratadi. Bu esa axborot olish imkoniyatini kengaytirish bilan birga informatsion-analitik kompetentlikka ega bo'lish mas'uliyatini ham shakllantirmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Media ta'lim muhitida bo'lajak pedagoglarni media savodxonligini rivojlantirish, matbuot, televideniye va radio eshittirish, reklama, kino, internet barcha ilovalari bilan analitik fikrlash tarzini o'stirish, informatsion kompetentlikni shakllantirish sohasidagi tadqiqotlar Chikaga university (AQSH), American history association (AQSH); Institute of the history studies in Oxford (Angliya), Institute named after Frica Baue (Germaniya); Nagoya university (Yaponiya), The center fo social sciences in Seoul national university, Seoul Cyber University, Institut of historical research AJOU university (Janubiy Koreya); Rossiya Fanlar akademiyasining tarix instituti (Rossiya) kabi yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalarida olib borilmoqda.

Bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga oid jahonda olib borilgan tadqiqotlar natijasida qator ilmiy natijalar olingan, jumladan: Xalqaro hamkorlikni amalga oshirishning tashkiliy va strategik mexanizmlari kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish texnologiyalarini ishlab chiqish asosida takomillashtirilgan (Association for Educational Communications and Technology – AECT); pedagogika oliy ta'lim muassasasi bo'lajak pedagoglarni tyutorlik faoliyatiga tayyorlash tizimining samarali faoliyat ko'rsatish mexanizmlari kasbiy metodik tayyorgarlikni rivojlantirish asosida takomillashtirilgan (Belfield pedagogical university); o'qituvchi kasbiy mahoratini rivojlantirishning tashkiliy-tuzilmali modeli yaratilgan (Centre of increasing to pedagogical qualification on base Manchesters university); bo'lajak o'qituvchilarning tadqiqotchilik ko'nikma va malakalarini rivojlantirish texnologiyalari ishlab chiqilgan (University of Columbiya: AQSH); University of Sorbonne (Fransiya), (University of Freiburg: Germaniya); talabalarda ilmiy tadqiqot ishlarini rivojlantirishning loyihaviy-konstruktiv texnologiyalari yaratilgan (University of Chunang: Janubiy Koreya); bo'lajak pedagogning ma'naviyatini shakllantirishning neyrolingvistik dasturlashtirish texnologiyasi takomillashtirilgan (Miyagi pedagogical university: Yaponiya); bo'lajak pedagoglarda o'z kasbiga sadoqatlilik pozitsiyasini rivojlantirishning kollaborativ texnologiyalari ishlab chiqilgan (Rossiya); pedagoglarda media savodxonlikni rivojlantirish instituti (Media Literacy Institute) mexanizmlari takomillashtirilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Hozirgi kunda telekommunikatsiyaning jadal rivojlanishi natijasida axborotlarni tez va ishonchli tarzda qabul qilish murakkablashib bormoqda. Ayniqsa biror zarur axborotni yetkazishda uning ishonchliligi, yetkazuvchidan o'ziga xos kompetentlikni talab etadi. Shuning uchun pedagoglarda informatsion va analitik kompetentlikni integratsiyalash, ularni o'zaro aloqadorlikda rivojlantirish vazifalari dolzarblik kasb etib bormoqda. Bu esa axborotlarni chuqur analitik tahlil qila oladigan, axborotlarni saralay oladigan va ishonchli manbalarni ajrata oladigan kadrlarga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirmoqda. Bu esa oliy ta'lim muassasalari bitiruvchi yoshlarini tarbiyalash hajmini kengaytirish bilan birga sifatli va samarador ta'limni tashkil etish orqali zamonaviy bilim va ko'nikmalarga, bugungi zamon talab qilayotgan kompetentlikka ega bo'lgan kadrlarni tayyorlash tizimini ham qayta ko'rib chiqishni, isloh qilishni talab etmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida yetuk kadrlar tayyorlash bilan birga ularni informatsion va analitik tafakkur ko'nikmalarini ham rivojlantirish talabi ham yuzaga chiqmoqda. Bu esa, pedagoglar tayyorlash tizimini yangicha yondashuvlar bilan boyitishni, unga rivojlangan davlatlar tajribasini qo'llashni hamda ularda informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirish amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Tadqiqotda bo'lajak pedagogik oliy ta'lim muassasasi bitiruvchilarida informatsion va analitik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik zarurati, bugungi oliy ta'lim muassasalarida informatsion-analitik tafakkurni rivojlantirishning mavjud holati va kamchiliklarni bartaraf etish imkoniyatlari va yechim yo'llari tahlil qilingan.

Mazkur masala yuzasidan esa avvalo "kompetensiya", "kompetentlik", "analitik kompetentlik", "informatsion kompetentlik", "integratsiya", "integratsion ta'lim", "informatsion-analitik kompetentlik" tushunchalarining mazmun-mohiyati, konseptual asoslarini ko'rib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

"Kompetensiya" atamasi fanda ilk bor XX asrning 50-60-yillarida qo'llangan. Inglizcha "competence" tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita chuqur bilimga asoslangan qobiliyat, layoqatlilik darajasini anglatadi [3]. Mazmunan esa "faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish"ni bildiradi. Ko'plab olimlar tomonidan "kompetensiya" va "kompetentlilik" tushunchalariga berilgan ta'riflarda

kompetensiya muayyan faoliyatda talab qilinadigan xulq-atvor, o'zini tutish, kompetentlik esa ushbu talabga moslik darajasi, ya'ni kompetensiyani namoyish qilishning pirovard natijasi deb talqin qilinadi.

“Kompetentlik” tushunchasi ta'lim sohasiga psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai-nazardan kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik” [7; 6-9 b.] ni anglatadi. Shuningdek, kompetensiyalar bilimlarni doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Ta'limga kompetent yondashuv bo'lajak kadrlarda hosil bo'lgan kompetensiyalardan shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotda uchraydigan turli vaziyatlarda samarali foydalanishga o'rgatishni ko'zda tutadi. Bunda kutilmagan noaniq, yangi, muammoli vaziyatlarga duch kelinganda tegishli bilim, ko'nikma, malakalardan foydalana olishga alohida e'tibor qaratiladi. Shu bois har bir fanni o'qitish jarayonida uning mazmuni hamda xususiyatlaridan kelib chiqqan holda unga doir kompetensiyalar shakllantiriladi.

Kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jaraenlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi [4].

“Informatsion-analitik kompetentlik” integratsiyalashgan kompetensiya ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda bir kompetensiyani shakllantirishdan ko'ra, bir nechta kompetensiyani uyg'unlikda shakllantirish va rivojlantirish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. “Informatsion-analitik kompetentlik” informatsion madaniyat va analitik tafakkur asosida shakllantiriluvchi bilim va ko'nikmalarning yuksak ko'rinishi hisoblanadi. Demak, informatsion-analitik kompetensiya – informatsion madaniyat va analitik fikrlash tarzini integratsiyalash asosida yuzaga keladigan kompetentlik hisoblanadi.

O'qitishning axborot-tahliliy komponentlari mustaqil, alohida kompetensiyalar sifatida qaraladi. Bunday qarashning dolzarb misoli N.V.Frolovaning fikricha kasbiy ta'lim tizimida boshqaruvchilarni tayyorlash jarayonida quyidagilarni ta'kidlaydi: 1) axborotni boshqarish kompetensiyasi, jumladan: - axborot resurslarining samarali tizimini yaratish; – Muayyan axborot resursiga talabni aniqlash. 2) Analitik boshqaruv kompetensiyasi, bu quyidagilarni nazarda tutadi: - axborot resurslari tizimi samaradorligini oqilona baholash; – axborot resurslari tizimining turli jihatlarini xolisona baholash; – axborot oqimlarini operativ tahliliy baholashni amalga oshirish; - turli manbalardan kelayotgan axborot oqimlarini operativ-tahliliy taqqoslash; - olingan ma'lumotlar asosida murakkab tahliliy xulosalarni shakllantirish; - olingan ma'lumotlarni sharhlash, tizimlashtirish va tahlil qilish [5].

Shuning uchun ham, bo'lajak o'qituvchilarining informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirishda analitik fikrlash tarzini shakllantirish ustuvorlik kasb etadi. Zotan, «analitik uslubda fikrlash har qanday masala yuzasidan chuqur, atroflicha mantiqli fikr yuritish bilan birga chiqarilgan xulosaning isbotlangan bo'lishi jixatidan ajralib turadi. Demak, talabalarni analitik fikrlash tarzini shakllantirishda o'ziga xos yondashuv, qarashni aniq, mantiqli, ifodali bayon etish hamda asoslashga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Har bir odamning tafakkur darajasi ham bilimlar turfaligi natijasida analitik tafakkur o'ziga xos qarashlarni yuzaga chiqishiga imkon beradi» [2; 89-b.]. Shunday ekan bo'lajak o'qituvchilarida informatsiyalar bilan ishlashda ularni chuqur analitik tahlil qilish kompetentligini shakllantirish ularda kasbiy malaka darajasini oshishiga ta'sir ko'rsatadi.

“Falsafa qomusiy lug'ati”da “analitika” atamasi «tahlil qilish, muhokama, isbotlash san'ati sifatida izohlanadi» [1]. Analitika atamasi ilk bor «Aristotel tomonidan mantiqiy tahlil texnikasiga

ILMIY AXBOROT

berilgan nom sifatida qoʻllangan. Uning “Analitika” nomli asarida fikrlashning bu yoʻsiniga taalluqli ikki jihat: murakkab butunlikka ega boʻlgan obyektни dastlab oddiy qismlarga ajratish va ularni tekshirish asnosida tafakkur yuritishning murakkablashib borishiga eʼtibor qaratiladi». Demak, analitik fikrlash tarzi murakkab va chuqur tahlillarga asoslangan fikrlash usuli hisobalandi.

Tadqiqotchi Sh. Hasanov fikricha, «analitik fikrlash tarzi – tahliliy fikr yuritish sanʼati, biror muammo, masala, axborot, voqea-hodisani oʻrganish jarayonida u haqida atroflicha, aniq, teran, chuqur, mazmundor, mustahkam toʻxtamga kelish qobiliyati. Analitik tafakkur egasi tahlil qilinayotgan obyektни har tomonlama sinchiklab oʻrganadi: murakkab axborotlarni qismlarga ajratadi, har bir soʻz, jumla, detal, narsa ustida jiddiy fikr yuritadi, qismlarni oʻzaro mantiqiy bogʻlaydi, maqbul xulosaga keladi va kerakli qarorlar qabul qiladi. Analitik qobiliyat egasi har qanday hodisa ustida fikr yuritganda narsa-hodisaning tashqi maʼnosini uqish bilangina cheklanmay, uning ichki – botiniy maʼno qatlamlarini ham aniqlashga urinadi. Natijada tahlil etilayotgan obyekt yuzasidan atroflicha tushuncha yuzaga keladi. Analitik tafakkur muammo yoki masalaning oson va tez, toʻgʻri va aniq hal etilishini taʼminlashga xizmat qiladi» [6; 11-b.]. Mazkur tarif asosida tadqiqotchi analitik fikrlash tarzining namoyon boʻlishini quyidagicha asoslaydi: «analitik tafakkur fikrlashning mantiq bilan qatʼiy bogʻlangan, predmetni aniq, toʻgʻri, obyektiv, har tomonlama tahlil etishga qaratilgan aqliy faoliyat turidir; analitik tafakkur – ijtimoiy hayotning hamma sohalarini boʻyicha tahlil qilish, munosabat bildirish, oʻtmishni anglash, bugunni idrok etish, kelajakni bashorat qilish, taraqqiyotning istiqbolli yoʻllarini belgilash imkonini beradigan sarmahsul fikrlash yoʻsini; analitik tafakkur insonni innovatsion gʻoyalarni ilgari surish, yangi texnologiyalarni yaratish, amaliyotga tatbiq etishga undaydigan yaratuvchan fikrlash tarzidir; taʼlim tizimida talabalarda analitik tafakkur qobiliyatini rivojlantirish – bu mustaqil fikrlaydigan, har qanday muammoga tezlik bilan oqilona yechim topa biladigan, fikriy qaramlikdan yiroq barkamol avlod tarbiyalash imkonini beradi. Analitik kompetentlik kishiga odam va olamni idrok etish quvvatini beradigan, uning fikrlash mexanizmini ratsional harakatga keltiradigan aql generatoridir» [6; 11-b.]. Demak, tafakkur koʻrinishlari orasida shaxs eruditsiyasi va intellektini oshirish borasida samaradorligi bilan alohida ajralib turuvchi turi analitik tafakkur hisoblanadi. Chunki analitik tafakkur oʻrganilayotgan obyektga turli tarafdin yondashish, uning ichki va tashqi aloqalarini kompleks holda tekshirish va toʻxtamga kelishni taqozo etadi. Analitik tafakkur yuritishda fikrlash surʼatining tezligi, masalaga turli tomonda yondasha bilish, qamrovdorlik, muammoga eng muvofiq va samarali yechim topish singari jihatlar ustuvorlik qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Boʻlajak pedagoglarda analitik kompetentlikni rivojlantirishda ongli tanqidiy tafakkurning ahamiyati katta. Analitik fikrlash tanqidiy tafakkur taraqqiyotining eng oliy namunasi boʻlishi kerak. Shuning uchun analitik tafakkurning rivojlanishidagi jarayonlarga oid turli qarashlar, yondoshuvlar, konsepsiyalar orasidagi ziddiyatlar mavjudligiga eʼtibor berilsa, talabada tanqidiy tafakkurni rivojlantirish u qiyin muammo emasligi namoyon boʻladi.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Фозиев Э. Тафаккур психологияси. Тошкент.: Ўқитувчи.-1990. –Б. 25.
2. Мирқосимова М.М. (2020) Талабаларда аналитик тафаккурни ривожлантириш технологияси. Scientific Bulletin of Namangan State University: Vol. 2 : Iss. 4 , Article 89. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol2/iss4/89>
3. Нарзиева Н. Формирование исследовательских компетенции у учащихся на основе интегративного подхода // XV Международная научно-практическая конференция. World science: problems and innovations. Мцнс «Наука и просвещение». 30-ноября 2017. –Пенза, 2017. Часть 3. –С. 114.
4. Усмонова Х.Ш., Фаниева Ш.Н. Бўлажак педагогларда касбий компитентликни ривожлантириш усуллари. Academic research in educational sciences. Volume 2. Issue 7, 2021
5. Фролова Н.В. Повышение качества профессиональной подготовки будущих менеджеров, посредством компетентностно-ориентированных технологий обучения [Электронный ресурс] / Н. В. Фролова // Преподаватель высшей школы в XXI в.: материалы международной научно-практической интернет-конференции. – 2007–2008. Режим доступа: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-373932.html>
6. Ҳасанов Ш. Адабий таълим жараёнида талабаларда аналитик тафаккурни ривожлантириш технологиясини такомиллаштириш. (Олий филологик таълим мисолида). Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертация автореферати. Наманган. АДУ. –Б. 11.
7. Юсуфбекова Н.Р. Тенденции и законы инновационных процессов в образовании. Новые исследования в педагогических науках. - М.: Педагогика, 1991.-№2. –С. 6-9.
8. Fedorov, Alexander. Media Education and Media Literacy. Taganrog, 2004, 340 p.